

RAHVUSED EESTIS

Valgevenelased

Koostanud Niina Peerna, Ita Serman

Toimetanud Aime Kons

Fotod Niina Peerna ja Inessa Bondar

Rahvused Eestis. Valgevenelased

Esmatrükk – 2011, AS TEA Kirjastus

Trükis on ilmunud Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutuse Meie inimesed kultuuri ja noorsootöö üksuse tellimisel.

Tegu on trükise koostajate isiklike seisukohtadega.

Trükise väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium.

Autoriõigus kuulub Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutusele Meie inimesed.

ISBN 978-9949-17-268-9

... Trükikoda

Tasuta tiraaž

SAATEKS

Ehk pole hoopiski juhuslik, et kaks nii erinevas keeles sõna kõlavad väga sarnaselt. Need sõnad on valgevenekeelne „sjabrõ” ja eestikeelne „sõbrad”.

Valgevenelaste ja eestlaste sidemed ulatuvad mitme sajandi taha. Aastate jooksul on tehtud ühiselt tööd ja tuntud tehtust rõõmu, on jagatud ühiseid muresid ja saadud üheskoos osa elu parematest hetkedest. Mis kõige tähtsam – koos kasvades ja toimetades on mõistetud, et kahel esmapilgul nii erineval rahval on vägagi sarnased tõekspidamised.

Valgevenelane – nagu ka eestlane – peab tubliks vaid seda inimest, kes austab oma juuri. „Ma olen tuteyshõ,” tavatses ammustel aegadel uhkusega öelda valgevene talupoeg. Kui soovis rõhutada, et ta on kohalik. Aga selle iseloomujoone on valgevenelased toonud ka tänasesse päeva. Veelgi enam: siin elavatel valgevenelastel on välja kujunenud tugev kiindumus mitte ainult oma ajaloolise kodumaa vastu, vaid ka Eesti vastu. Paiga vastu, kus nad on sündinud ja kasvanud, kus nad on saanud luua oma kodu ja tunda ennast kodus.

Päev-päevalt eestlaste kõrval elades on nad tutvustanud siinsetele inimestele oma kombeid ja tavasid, jaganud oma heasoovlikkust ja elutarkust. Ja märkamatult üle võtnud parima oma kaaslastelt. Sest üks eestlasedki ole tahtnud valgevene sõpradega jagada oma elu ja unistusi, tutvustada oma traditsioone ja kauneid paiku – kõike, mis on neile armas.

„Jää iseendaks ja ära häbene, et oled valgevenelane! Ole teistest üle oma väärikusega, ole puhas, julge, lahke.” Need valgevene kirjaniku Janka Bröli sõnad meenutavad ju nii väga ka eesti noortele isade ja vanaisade poolt eluteele kaasa antud õpetussõnu. „Olgu sinu kaasmaalaste nimed tuntud teiste rahvaste seas!” jätkab seesama kirjanik.

Needki soovid on täide läinud. Meil on hea võimalus õppida lähemalt tundma selle huvitava maa keerulist ajalugu ja rikast kultuuri, iidseid mälestisi ja puhast loodust. Ja selle kõige keskel tänast valgevenelast.

Õigustatult peavad valgevenelased oma maad üheks ilusamaks paigaks maakeral.

„Et armastada meie kallist Valgevenet, tuleb viibida selle erinevates paikades,” on öelnud poeet Aless Staver.

Niisiis on aeg sinna teele asuda. Selle raamatukese abiga.

SISUKORD

Saateks	3
Paiknemine ja kujunemine	7
Riigilipp ja -vapp	9
Veel rahvussümboleid	11
Väike tähtpäevakalender	11
Loodus ja asustus	12
Valgevenelased – millised nad on?	14
Keel ja tähestik	15
Väike sõnastik	17
Rahvarõivad	18
Käsitöö	19
Nimed	20
Haridus	22
Teadus	23
Kultuur	25
Kirjandus	25
Kunst	27
Muusika	28
Teater	29
Filmikunst	31
Vaatamisväärsused	31
Minski linn ja oblast	32
Bresti oblast	33
Vitsebski oblast	33
Gomeli oblast	34
Grodna oblast	35
Magiljovi oblast	35

Sport	36
Usk	37
Uskumused ja kumbed	38
Rahvustoidud	42
Rahvusköök	42
<i>Draniki</i> 'd hapukoorega	43
Täidetud maks Gomeli moodi	44
<i>Garbuzok</i> (kõrvitsasupp)	44
Magusad <i>kljotski</i> 'd (klimbid) vaarikakisselliga	45
Valgevenelased maailmas	46
Valgevenelased Eestis	46
Kasutatud allikad	50

Paiknemine ja kujunemine

Valgevene Vabariik asub Euroopa idaosas. Põhjust piirneb riik Leedu ja Lätiga, lõunast Ukrainaga, idast Venemaa ning läänest Poolaga.

Valgevene ajalugu ulatub mitmete sajandite taha, esimesed teated pärinevad kiviajast. Esimene inimene elanud neis paigus praeguse Gomeli oblasti territooriumil.

Valgevene praegusele territooriumile hakkasid slaavlased ilmuma I sajandil. Järgmiste sajandite jooksul asustasid nad piirkonna kõik alad. VI–IX sajandil tekkisid idaslaavlaste esimesed poliitilised ühendused. XI sajandist pärinevad esimesed andmed Polatski linna ja Polatski vürstiriigi kohta. See eksisteeris praeguse Vitsebski territooriumil ja Minski oblasti põhjaosas XIII sajandini.

XIII sajandist kuulusid kõik praeguse Valgevene maad Leedu suurvürstiriigile. 1569. aastal allkirjastasid Leedu suurvürstiriik ja Poola kuningriik Lublini uniooni, mille tulemusena tekkis Rzeczpospolita riik. Valgevene ajaloos algas uus ajajärk. Sisemised vastuolud viisid riigi ikka ja jälle sõadani. 1654.–1667. aastani sõiditi Venemaaga, osaleti ka Põhjasõjas (1700–1721). Sõdade tagajärjel Rzeczpospolita nõrgenes ja lakkas lõpuks, pärast viimast jagamist 1795. aastal iseseisva riigina eksisteerimast.

Rzeczpospolita kolme jagamise tulemusena läksid Valgevene maad Vene impeeriumi koosseisu. Algas aktiivne venestamine.

Esimese maailmasõja ajal toimusid aastatel 1915–1916 Valgevene territooriumil lahingud Vene ja Saksa vägede vahel. Pärast 3. veebruaril 1918 Brest-Litovskis sõlmitud Bresti rahu kestis Saksa okupatsioon Valgevenes siiski veel 1918. aasta detsembrini.

25. märtsil 1918 kuulutas Valgevene Raada Valgevene rahvavabariigiks. See riik aga eksisteeris vähem kui aasta – Saksa vägede väljaviimiseni Valgevene territooriumilt.

Pärast Saksamaa 1918. aasta novembrirevolutsiooni tühistas Vene SFNV Bresti rahulepingu ning alustas Saksamaa okupeeritud alade tagasi-vallutamist. Jaanuaris 1919 vallutati Minsk ning seejärel kogu Valgevene. Kuulutati välja Valgevene Nõukogude Sotsialistlik Vabariik.

Riia rahu põhjal (1921) läks Valgevene lääneosa Poolale.

1922. aastal sai Valgevene NSV-st NSV Liidu osa.

Tõsiseks katsumuseks kujunesid valgevenelastele Teine maailmasõda ja Suur Isamaasõda (1939–1945). 17. septembril 1939 vallutas punaarmee Valgevene lääneosa, selle tagajärjel hakkasid need alad kuuluma Valgevene NSV-le. 1941. aasta juunis algas aga Suur Isamaasõda ning septembris okupeerisid Valgevene Saksa väed. Punaarmeel õnnestus Valgevene täielikult vabastada alles 1944. aasta juuni lõpus.

Riigi elus algas taas uus ajastu. 1945. aastal sai Valgevene NSV-st ÜRO asutajaliige. 1954. aastal sai Valgevenest UNESCO liige.

1986. aasta aprillis toimus traagiline avariitõrjõu Tšornobõlis, mille tagajärjel sai kannatada suur osa Valgevene territooriumist.

1991. aasta augustis lakkas eksisteerimast NSV Liit. Valgevene kuulutati iseseisvaks riigiks. Sama aastast detsembris moodustati koos Venemaa ja Ukrainaga SRÜ.

Valgevene Vabariigi riigipea on president. 1994. aastal toimusidki riigi ajaloo esimesed presidendivalimised. Presidendiks sai Aleksandr Lukašenka, kes on sel ametipostil tänaseni.

Vastavalt 1996. aasta konstitutsioonile alustas Valgevenes tööd parlament.

Valgevene riigikeelena on kasutusel nii valgevene kui ka vene keel.

Rahaühik on 26. juulist 1993 Valgevene rubla.

Diplomaatilised suhted Eestiga kehtestati 6. aprillil 1992.

Riigilipp ja -vapp

Valgevene Vabariigi lipp sarnaneb paljuski Valgevene NSV lipuga. Viimase autor oli Mihhail Gussev ja lipp võeti kasutusele 25. detsembril 1951. aastal.

Vabariigi lipp on kasutusel 7. juunist 1995. Riigi uued sümbolid kinnitati lõplikult 25. novembril 1996. aastal, mil Aleksandr Lukašenka esines lipu- ja vapikavandi võitjate ees.

Riigilipul on kaks horisontaalset riba – punane ja roheline. Nende laiuse suhe on 2:1. Lipuvarda poolses servas on vertikaalsel valgel väljal punane rahvusornament: selle laius moodustab lipu pikkusest üheksandiku.

Riigilipp paigaldatakse kuldseks värvitud lipuvardale. Tseremooniatega ja pidulike sündmuste korral kasutatakse lipuvardal rombikujulist otsikut. Selle sees on viisnurk, mis sarnaneb riigi vapil kujutatud viisnurgaga. Lipuvarda otsad valmistatakse kollasest metallist.

Punane värv lipul tähistab võitu ristirüütlite üle Grunwaldi lahingus. See värv on omane punaarmee diviisile ja Valgevene partisanidele, kes vabastasid maa natslikest okupantidest. Punast peetakse ka Päikese märgiks. Samuti sümboliseerib see veresugulust, vendlust, võitu ja õnnelikku elu.

Roheline värv on lootuse, kevade ja taassünni sümbol. See on Valgevene looduse – metsade, põldude ja soode värv, kevade tärkamise värv. Roheline tähistab ka headust, kasvamist, arengut, heaolu ja rahu.

Valge värv annab tunnistust vaimsest puhtusest. Ornamendi alusvärvina sümboliseerib see keskpäevapäikese valgust, valgevenelaste külalislahkust, vabadust, puhtust ja tagasihoidlikkust ning samuti riigi nime *Белая Русь* (tõlkes 'Valge Venemaa').

Lipu ornamendis kasutatavat tõusvat päikest seostatakse põllundusega. Mustri on 1917. aastal kudunud Kastolitse küla talutütar Matrjona Markevitši. Põhielement on ornamendi keskel asuv romb ja selle nimetus „Võti õnnele” viitab heade soovide elluviimisele. Rombist paremale ja vasakule jäävad kujutised sümboliseerivad heaolu ja jõukust. Kaks ristikujulist eraldusjoont ühendavad omavahel neli punkti ning kujutavad külvalust maad. XIX sajandil oli Valgevenes nimelt kombeks sisse õnnistada maatükk, millele pere hakkas maja ehitama. Selleks joonistas perekonnapea maa-alale suure ruudu, jagas neljaks võrdseks osaks ning suundus seejärel n-õ neljale põllule. Iga ruudu keskele asetas ta suure kivi. Pärast seda loeti maa pühitsetuks.

Valgevene vapp kujutab endast kuldset nisupärga, mille paremale poolele on põimitud ristiku- ja vasakule poolele linaõied. Mõlemalt poolt on

ümber pärja põimitud lipuvärvides puna-roheline lint. Vapi alaosas seisab kuldses kirjas Valgevene Vabariik.

Vapi keskel hõbedasel pinnal on rohelise kontuurjoonega tähistatud riigipiir ning loodud niimoodi vabariigi kaardi kujutis. See on kaetud kuldsete päikesekiirtega, mis kogu vabariiki hõlmates ulatuvad sümboolselt üle kogu maakera. Vapi ülaosas asub punane viisnurk. Maakera annab märku sellest, et Valgevene võtab kõiki maailma rahvaid võrdsete partnerite ja sõpradena. Maa ja Päikese ühinemine näitab aga elu tähtsaimat märki. Punane viisnurk sümboliseerib inimest ja kogu inimkonda, julgust ja kõrgeid ideaale. Vapp tervikuna kujutab aga rahvuslikke ja hingelisi väärtusi: rahva ühtsust, töökust ja rahu.

Valgevene lipu ja vapi päeva tähistatakse maikuu teisel pühapäeval.

Muutumatusena on püsinud Valgevene hümn. See on kantud mõttest, et rahvaste sõpruses peitub nende jõud. Hümnisõnade autorid on Mihhass Klimkovič ja Uladzimir Karõzna, viisi on loonud Nestser Sakalovski.

Valgevene Vabariigi lipp.

Valgevene Vabariigi vapp.

Vertikaalne ornament Valgevene lipul.

Lipuvarda pidulik rombikujuline otsik.

VEEL RAHVUSSÜMBOLEID

Valgevenelased peavad oma rahvuslilleks rukkilille. See lill on kujutatud ka Valgevenet kui ligitõmbavat turismimaad kujutaval logol. Rukkilille peetakse õrnuse, truuduse ja lootuse sümboliks, samuti tähistatakse sellega võimu ja uhkust. Rukkilillest on kujunenud ka tuntud festivali „Slavjanski bazar” sümbol.

Valgevene rahvuslind on toonekurg – rahvusliku puhtuse sümbol.

Rahvusloom piison ehk Belaveži puštša loomariigi peremees, võimas *zubr* on aga ilmselt Valgevene tuntuim sümbol.

Kartul (*bulba*) on läbi aegade olnud valgevenelaste põhiline toiduaine: see näitab leplikkust, lihtsust ja tolerantsust. *Bulba*’st on kujunenud rahvaluuleelement.

Mõistagi ei saa Valgevenest kõneldes jätta mainimata traktorit Belaruss. Oma tundes on see pikki aastaid kujutanud riigi võimsust.

Väike tähtpäevakalender

- 1. jaanuar – uusaasta
- 7. jaanuar – õigeusu jõulupüha
- 23. veebruar – isamaa kaitsjate päev
- 9. päev pärast lihavõtteid – radunitsa, surnute mälestamise päev
- 8. märts – naistepäev
- 15. märts – konstitutsioonipäev
- 2. aprill – valgevene ja vene rahvaste ühinemise päev
- 26. aprill – Tšornobõli tragöödia päev
- 1. mai – tööpüha
- 9. mai – võidupüha
- 22. juuni – Teises maailmasõjas hukkunute mälestuspäev
- 3. juuli – iseseisvuspäev
- 1. september – teaduse päev
- 14. oktoober – emadepäev
- 7. november – Oktoobrirevolutsiooni päev
- 25. detsember – katoliiklaste jõulupüha

Loodus ja asustus

Valgevene pindala on 207 600 ruutkilomeetrit. Riigis elab 2010. aasta 1. märtsi seisuga 9,4 miljonit inimest ja elanike arvult on Valgevene Euroopas 13. kohal.

Vabariik on jaotatud kuueks territoriaalseks oblastiks – Bresti, Gomeli, Grodna, Minski, Magiljovi ja Vitsebski oblast.

Valgevene pealinn on riigi keskosas asuv Minsk. Esimesed kirjalikud andmed linna kohta pärinevad 1067. aastast. Nüüdne Minsk on tänapäevane Euroopa linn, kus on endale kodu leidnud 1,8 miljonit inimest.

Valgevene Vabariik paikneb Ida-Euroopa tasandikul. Keskmine kõrgus merepinnast on 160 meetrit, maksimaalne kõrgus – 345 meetrit (Minski oblastis Džjaržõnskaja mägi). Madalaim koht (80 meetrit merepinnast) on Njomani jõe org Grodna oblastis. Üldiselt tasast pinnareljeefi ilmestab kõrgendike, tasandike ning soode ja järvedega madalike vaheldumine. Madalalikud hõlmavad 70% riigi territooriumist.

Valgevenel puudub väljapääs merele, kuid tänu geograafilisele asendile on riik oluliseks kaubateeks Euroopa ja SRÜ riikide vahel.

Ammustest aegadest nimetatakse Valgevenet „sinisilmseks” maaks, ja muidugi mitte juhuslikult. Riigi territooriumil asub ligi 11 000 järve üldpindalaga 2000 ruutkilomeetrit. Neist suurim on Naratš, sügavaim – Doŷgoje (Dolgoje) järv (56,3 m). Veekogudega on seotud rohkesti legende, paljud neist liiguvad suust suhu ka tänapäeval – seda eriti maarahva seas. Valgevene pärli Naratši järve kohta näiteks räägitakse, et järve tekkimise põhjuseks sai õnnetu armastus. Nimelt näinud metsniku tütar Nara võlupeeglist oma armastatu surma, ehmatuses kukkunud tütarlapsel peegel käest ning kildudest tekkinud järved: Naratšile lisaks ka Mjastra, Batorino, Beloje järv. Nara ise aga muutunud valgeks kajakaks ja lendlevat kutsudes vee kohal siiani.

Romantika ja salapäraga on ümbritsetud Braslavi, Golubõje ja Lepeli järved, kõigil neil on oma eripära, hing ja saatus ...

Valgevene territooriumil voolab ligi 21 000 jõge ja oja kogupikkusega ligi 92 000 kilomeetrit. Need suunduvad Lääne- ja Musta merre. Suurim jõgi on Dnepr koos oma lisajõgede Njomani ja Zapadnaja Dvinaga.

Taimestikust on ülekaalus metsad, mis hõlmavad 39% Valgevene territooriumist. Sood võtavad enda alla 1,7 miljonit hektarit. Suurimad omanäolised loodusladad paiknevad Bresti ja Minski oblastis.

Nii taime- kui ka loomariik on mitmekesine ja rikkalik. Leida võib 76 liiki imetajaid, 12 liiki kahepaikseid, 7 liiki roomajaid ning 309 linnuliiki.

Punasesse raamatusse on kantud 72 linnuliiki. Valgevenes kasvab 39 Euroopas looduskaitse all olevat taimeliiki.

Selleks, et kaunis ja omanäoline loodus säiliks võimalikult puutumatuna, on asutatud mitmeid looduskaitsealasid. Neist suurim on Bjarezina looduskaitseala, millele lisanduvad 99 jahikaitseala ja 4 rahvusparki – Braslavi järvede, Prõpjatsi ja Naratši rahvuspark ning Belaveži puštša.

Belaveži puštša rahvuspargi territooriumil laiub Euroopa suurim põlismets.

Juba XIV sajandi lõpus kuulutas Leedu suurvürst Jagailo uhke pargi kaitsealaks ning keelas seal jahipidamise. Niisiis on iidset metsa kaitsitud juba üle 600 aasta. Tänu sellele kasvab Belaveži puštša rahvuspargis tänaseni ligi 2000 hiiglaslikku puud. Belaveži puštša on kantud UNESCO maailmapärandi nimistusse.

Valgevene kaunis loodus.

*Uhke piison (zubr) –
Belaveži puštša ja ka
Valgevene sümbol.*

Valgevenelased – millised nad on?

Valgevene on saanud paljude erinevate kultuuride ja traditsioonide omamoodi ühenduslüliks. Sajandite kestel on neis paigus elanud eri rahvustest ja erinevate usuliste tõekspidamistega inimesed. Arvatakse, et just tänu sellele on valgevenelastel jäänud püsima mitmed meeldivad iseloomujooned. See rahvas on ääretult külalislahke ja tolerantne, uskumatult heatujuline ja lõbus.

Valgevenelased on töökad, andekad ja targad inimesed, kelle siirale sõprusele võib alati kindel olla. Töökus on neil aidanud üle elada ajaloo keerulisi aegu ning panna alus tänasele riigile. Oluline osa on visadusel: valgevenelane üritab alati alustatud lõpule viia ning püstitatud eesmärgini jõuda. Ta on toimekas ja ausameelne ning armastab kõiges korda. Iseloomulik on ka omaalgatus ja avatus kõigele uuele. Samuti on ta harjunud vastutama oma tegude ja nende tagajärgede eest.

Nagu öeldud, on valgevenelased väga tolerantset inimesed. Nad ise peavad seda iseloomujoont hästi oluliseks. Teiste inimeste suhtes ei väljenda nad kunagi üleolekut – ükskõik, millisesse rahvusesse või usurühmitusse kaaslane kuulub.

Tänu kollegiaalsustundele on valgevenelasele omane hoolitseda ka teda ümbritsevate inimeste eest, üldjuhul ei mõtle ta kunagi ainult endale.

Külalislahkete inimestena rõõmustavad valgevenelased alati siiralt külaliste üle ja soovivad pakkuda neile parimat. Takistuseks ei saa sealjuures ka peremehetundest tingitud oskus hinnata raha väärtust. Külalisele võib esmapilgul jääda mulje, et valgevenelane on veidi umbusklik ja kinnine. Seda põhjusel, et võõraga ei sõbrune ta eriti kiiresti. Kui ta aga uut tuttavat lähemalt tundma õpib ja tema heatahtlikkuses veendub, muutub ka tema usaldavaks ja heldeks. Ta ei pea ka kunagi viha ja andestab solvangud, kuna kättemaksutunne ei ole talle omane.

Valgevenelased oskavad ja armastavad lõbutseda, nad teevad seda kogu südamest. See väljendub ka nende lauludes, tšastuškades ja tantsudes. „Kus on leib – seal on ka laul,” ütleb selle kohta valgevenelane ise.

Keel ja tähestik

Valgevene keel kuulub slaavi keelte idarühma. Keel hakkas arenema XIV sajandil vanavene keelte kohalike murrete põhjal.

Vanavalgevene keele kujunemine kestis XVIII sajandini: põhiliselt kasutas seda maarahvas, samuti aitas levikule kaasa rahvaluule. Vanavalgevene kirjakeel kujunes välja XV sajandi keskpaigaks.

Nüüdisvalgevene kirjakeele ajalugu algab XIX sajandi esimesest poolest. Tähestiku aluseks sai vene kirjaviis. Kirillitsal põhinev tähestik koostati XIX sajandi lõpus. Aastakümnete jooksul on keel – kirjakeel sealhulgas – oluliselt arenenud ja täienenud. Praegusesse tähestikku kuulub 32 tähte.

Аа а	Оо о
Бб б	Пп п
Вв в	Рр р
Гг г	Сс с
(Г') (г') г	Тт т
(Д) д д	Уу u
(Дж)дж dž	Ўў v
(Дз)дз dz	Фф f
Ее е (je)	Хх h
Ёё jo	Цц ts
Жж ž	Чч tš
Зз z	Шш š
І і	Ыы õ
Йй i	Ьь
Кк k	Ээ e
Лл l	Юю ju
Мм m	Яя ja
Нн n	

Vene keelest erinevalt kasutatakse tähekombinatsioonidest „dz” ja „dž” moodustunud tähti. Samuti kasutatakse valgevene kirillitsas ülakoma – tugevdusmärk keeles puudub.

Täht ы (lühike u) on slaavi tähestikest esindatud ka vaid valgevene keeles. Kirjakeeles hakati seda tähte kasutama 1890. aastast ja sellest on ainulaadsuse tõttu kujunenud omamoodi rahvustäht.

2003. aasta septembris püstitati Euroopa keskpunktis asuvas vanas Valgevene linnas Polatskis ŷ tähe auks koguni monument. Selle autor on valgevene nimekas skulptor Aleksandr Finski. Savist ja kipsist valmistatud mälestusmärk toimib ka päikesekellana. Iseenesest on monument mõeldud austusavaldusena kogu valgevene tähestikule, eriti on aga esile tõstetud ŷ: just selle tähe reljefne kujutis on mälestise ülaosas eraldi välja toodud.

Monument ŷ tähe auks Polatskis.

Mõistagi esineb niisugust lühikest u-d ka teistes keeltes, ent seda vaid häälduses. Kirjakeeles ega ka tähestikus ei leia seda kusagil mujal maailmas. Niisiis on ta kõnealuse monumendi igati ära teeninud: seda enam, et tähte kohtab valgevene keeles väga sageli ning just see toob esile keele meloodilisuse ja pehmuse.

Valgevene keeles on kuus käänet – *nazounõ, rodnõ, davalnõ, vina-valnõ, tvornõ ja mesnõ*.

Valgevene keele puhul tuleb kõnelda ka sellisest nähtusest nagu *trasjanka*. See on kõnekeel, milles on ühinenud valdavalt venekeelne sõnavara ja valgevene grammatika ning foneetika. *Trasjanka* on tekkinud tänapäeva vene kirjakeele ja valgevene rahvaliku kõnepruugi tulemusena. Kõnekeelest on *trasjanka* hakanud tungima ka ajakirjandusse.

Valgevene kirjakeelt kasutavad põhiliselt kõrgema haridustasemega linnainimesed. Suurem osa linnarahvast kasutab siiski vene kirjakeelt.

2010. aastal teatas riigi juhtkond plaanist laiendada valgevene keele kasutamist. „Riik tunneb kõige enam vastutust valgevene keele arengu pärast ning garanteerib selle terviklikkuse ja ühtsuse,“ sõnas president Lukašenka.

Valgevene keelt kõneleb umbes 7 miljonit inimest.

Väike sõnastik

Прывітанне – tere	Студзень – jaanuar
Да спаткання – head aega	Люты – veebruar
Дзякуй – aitäh	Сакавік – märts
Калі ласка – palun	Красавік – aprill
сям'я – perekond	Травень – mai
маці – ema	Чэрвень – juuni
бацька – isa	Ліпень – juuli
брат – vend	Жнівень – august
сястра – õde	Верасень – september
бабуля – vanaema	Кастрычнік – oktoober
дзядуля – vanaisa	Лістапад – november
цётка – tädi	Снежань – detsember
дзядзька – onu	
сябры – sõbrad	

Я кахаю цябе – Ma armastan sind
 Приемна есці – Head isu
 Виншую са святам – Õnnitlen pidupäeva puhul
 На дабранач – Head ööd
 Вітаю – Tervitan
 Вандроўка – reisimine
 Імпрэза – üritus
 Мастак – kunstnik
 Малюнак – joonistus
 Сэнс жыцця – elu mõte
 Шаноўнае спадарства – austatud härrad
 Упэўнены – kindel
 Памяркоўны – mõistlik
 Сціплы – tagasihoidlik
 Выхаваны – hästi kasvatatud
 Прыгожы – ilus
 Выдатны – eeskujulik

Rahvarõivad

Näiteid naiste rikkalikust rahvarõivakollektsioonist.

Valgevene traditsioonilised rahvarõivad on säravad ja originaalsed. Sajandite vältel on naised oma rahvuskostüüme luues ja rikastades pannud neisse rohkesti tööd, kaunidust ja hinge. Kristlastest valgevenelaste rõivad vastasid kogu neid ümbritsevale ilule, mida ülistasid meloodilised rahvalaulud ja ammustest aegadest pärinevad tantsud. Huvitav ja omapärane on see, et vanasti kanti ikka valgeid riideid, olgu siis tegu pulma või

usupüha, põllutöö või isegi matusetseremooniaga. Ornamentidega kaunistatud valge kodukootud rõivas näitas inimese kuuluvust: perekonda, kodukohta ja eelkõige oma riiki: *belogo* – *Belarus* (tõlkes 'valge – Valgevene').

Põhilised rõivaesemed olid tuntud juba XI–XII sajandil. Traditsioonilised rahvarõivad kujunesid välja XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses.

Meeste kostüüm koosnes pluusist, vestist (*kamizelki*) ja pükstest. Pluusi kanti pükste peal ja see seoti kinni värvilise vööga.

Jalanõudest olid eelistatud nahast pastlad, viisud, säärikud ning talvel vildid.

Peas kanti õlgedest kaabut (*brõl*) või vildist mütsi (*magerka*), talvel pandi pähe karusnahkne müts (*ablavuhha*). Õlale käis nahast kott.

Meeste riietuses domineeris valge, kaunistusteks värvilised tikandid krael, pluusi allääres ning vööl.

Naiste kostüüm oli mitmekesisem. Seelik (vastavalt lõikele *andarak*, *sajan*, *palatnjanik*, *letnik*) võis olla punane, sinise-rohelise- või halli-valgeruuduline, piki- ja põikitriipudega. Seeliku peal kanti pitside ja/või voltidega põlle. Seeliku ja põlle juurde kuuluv vest oli kaunistatud tikandi ja pitsiga.

Peas kandsid neiu kitsaid linte (*skidotška*, *šjatšok*) või pärgi. Abielunaised peitsid oma juuksed tanu alla, selle peale pandi rätik (*namitka*), mida seoti väga erinevalt.

Igapäevasteks jalanõudeks olid viisud, pidulikul puhul kanti pastlaid ja kroomnahast säärikuid.

Meeste ja naiste ülerõivad õmmeldi värvimata kalevist ja lambanahast.

KÄSITÖÖ

Rahvarõivastega seoses on põhjust rääkida ka rahvuslikust käsitööst. Nimelt on Valgevene kuulus oma käsitöötraditsioonide poolest, ja osaliselt on need säilinud tänaseni. Eriti hinnatud on kangakudumine ja tikkimine. Valgevenelaste n-õ firmamärgiks peetakse Slutski vöösid. Huvitav on teada, et neid kudusid ja kandsid ainult mehed ning üksteisele siduda võisid neid samuti vaid mehed. Uskumuse kohaselt ei tohtinud naisterahva käsi puudutada niite, millest vöö kooti, vastasel juhul muutus kangas tuhniks ja vöö võis lihtsalt minema visata. Hiljem tootis kuulsaid slutki vöösid Slutski manufaktuur.

Muistne kunstiliik on ka tikand. Tikkimiseks kasutati linast, villast või siidniiti. Tikandiga kaunistati nii riideid, peakatteid kui ka jalanõusid ning mitmesuguseid teisi esemeid. Nahast jalanõudele tikiti tavaliselt punase, sinise, roheline ja kollase niidiga. Kullakarva niiti ja samuti siidniiti kasutati enamasti kraede, mansettide ja peakatete kaunistamiseks. Levinuim muster oli valgele põhjale tikitud puna-must ornament.

Rahvusliku ornamendiga kaunistatud rušnik.

Kuulsad Valgevene vildid.

Näiteid käsitööst.

Valgevenes ollakse uhked oma lina üle. Traditsiooniliseks linatooteks peetakse *rušnik*'ut: rahvusliku ornamendiga kaunistatud rätikut või linast laudlina.

Vanimaid käsitööliske on nahatöötlus. Valgevene ainsas, 1928. aastal asutatud Smilovitši vabrikus valmistatakse aga tikandite ja pärlitega kaunistatud vilte.

Valgevene üheks visiitkaardiks on kujunenud punutised. Õlest loomad ja linnud, laekad ja nõud ning isegi kirikualtari väravad – kõik need kaunid kunstipärased esemed on pakkunud ajast aega rõõmu nii valgevenelastele endile kui ka nende külalistele.

Kõrgelt on hinnatud ka puidumeistrite ja pottseppade töö.

Nimed

Oluline osa keskajast pärinevaid valgevene nimesid on meieni jõudnud tänu Leedu suurvürstiriigi kirjalikele allikatele. Nimelt oli seal ametlikuks keeleks vanavalgevene keel. Enamik inimesi olid õigeusklikud, mistõttu ka praeguste valgevenelaste esivanemate nimed pärinevad enamasti just sellest usust. Pärast Leedu suurvürstiriigi ühinemist Poola kuningriigiga hakkasid vanavalgevene keel ja õigeusk taanduma ning võimust võtsid poola keel ja katooliiklus. XVII sajandi alguseks eksisteeris Valgevenes koguni kolm nimesüsteemi: õigeusu ja katoliku kirikule omased nimed ja rahvanimed. Näiteks:

Vikentsii – Vintsent – Vintsuk

Afanasii – Atanazii – Apanas

Rahvanimed läksid käibele mitmel erineval moel. Paljud neist tekkisid kirikunimele sufiksi lisamisel või nimelühendi abil: Konstantin – Kastus, Aleksandr – Aless, Alelka, Olelko. Esines ka lihtsalt tähtede vahetust: Vladimir – Uladzimir, Nikolai – Mikalai. Vahel lisati mõni täht: Anna – Ganna, Egor – Rõgor.

Valgevene nimede tekkimisest kirjutab 1918. aastal huvitavalt Vatslau Lastouski oma raamatus „Krõuska – Belaruski Imennik”. Siinkohal mõned katkendid.

„Kõik kodused ja kõik mu sugulased nimetavad mind Jazepiks, pan nimetas mind Juzafiks. Vene tsaariarmee kirjutaja märkis mu nimeks Vos-sip ja kutsuti Ossipiks – kuidas keegi ...”

„Emad, nagu me teame, otsivad oma lastele kõige heldemad nimed või moodustavad need ristinimedest keeleseaduse järgi. Nii on Anton Antsik, Jurõ – Jurtsik, Mihal – Mis, Mistsik.”

„Kui poiss sai jalga püksid ja hakkas vähehaaval sirguma meheks, tähendas see tema elus suurt muutust. Jurtsik, Petrõk või Antsik ei olnud talle enam sobilik nimi, ema pisipojast sai töömees ehk karjapoiss, ja tema nimi pidi omandama tõsisema varjundi. Niisiis saigi temast Jurka, Pjatruk või Altšuk.

Aastad aga läksid, ja karjapoisist sirgus noormees. Noorteseltskonda kuulumine eeldas pisut lugupidavat suhtumist ning ühtäkki oli tegu Jurassei, Altšejevi ja Pjatusseiga.

Lõpuks jõudis kätte abiellumise aeg: lapsepõlv sai läbi ja meheiga oli käes. Ignass, Miss ja Kastus muutusid Ignatiks, Mihhaliks ja Kastušiks.

Minia, kes tuli uude perekonda, püüdis olla kõigiga, eriti mehe vanematega, viisakas ja hooliv. Zõmitserist sai Zõmitraš, Budrameist Butrõm. Kusjuures sellised muutused leidsid lisaks perele aset ka lähemas naabruses.

Ühesõnaga – valgevene nimeraamatus võib leida selliseid nimevorme: lapsel – Antsik ja Petrik, noorukile – Januk ja Bavtruk, noormehel – Kastus ja Jurass, mehel – Butrõm, vanamehel – Mihhaila, Japaš, Astaš.”

Paljud lapsed said nimed kohanimede või näiteks jõgede järgi. Näiteks Asveja (koht Verhnedvinski rajoonis), Ranina (küla Vitsebski oblastis), Vjaleja (Vjallja Njomani lisajõgi), Lakneja (Prõpjatsi lisajõgi), Pauna (Dnepri lisajõgi).

Rohkesti kasutati ka tähenduslikke nimesid: Apanass (‘surematu’), Bazõl (‘tsaarilik’), Aljona (‘imekaunis’), Jaugenija (‘üllameelne’), Bagdan (‘jumalast antud’), Aless (‘kaitsja’), Vjasnjana (‘kevadine’), Dabrõjana (‘südamlik’), Darja (‘jumala kingitus’).

Tütarlapsele on kauneimad nimed kahtlemata vanadest legendidest pärinevad Zõva (elu ja kevade jumalanna), Ljolja (kevade ning neuu armastuse ja ilu jumalanna) ning Jaselda (ilu jumalanna).

Pole juhus, et valgevene nimed kõlavad nii pehmelt, südamlikult ja meloodiliselt: valgevenelane ongi pehme ja südamlik inimene.

Haridus

Valgevene vanemaid kõrgkool, Maksim Tanki nimeline Valgevene Riiklik Pedagoogiline Ülikool.

Hariduse andmisest Valgevenes võib rääkida alates X sajandist – ajast, mil Venemaa võttis omaks ristiusu. Valgevenes oli hariduselu samuti seotud õigeusuga ja sellele panid aluse piiskopiteaduskond Polatskis (992) ja Turovis (1005).

Oluline osa vaimuelu arendamisel kuulus sel ajal kloostritele. Peaaegu igas kloostris olid kool ja raamatukogu, koostati kroonikaid ja kirjutati pühakute elulugusid.

Mitme sajandi jooksul (XVIII sajandini) võiski Valgevene hariduselu, koole ja raamatuid seostada vaid kirikuga. XVIII sajandi lõpuks oli Valgevene territooriumil 130 õigeusu kogudust.

XIX ja XX sajandil olid koolid suuresti mõjutatud õigeusu kirikust. 1904. aastal näiteks olid 7902-st koolist 70% kirikukoolid.

XVIII sajandi lõpul kuulusid Valgevene maad Vene impeeriumile. See tähendas sotsiaalseid, poliitilisi ja administratiivseid muudatusi, mis muu hulgas hõlmasid ka haridust. Seni olid õppeasutused olnud täiuslikkusest üsna kaugel. Nüüd aga alustas tegevust esimesi gümnaasiume tänapäeva Valgevene territooriumil – Slutski gümnaasium.

Venemaal hakati samal ajal looma riiklike õppeasutuste süsteemi, kus oli esindatud neli koolitüüpi: kihelkonna-, maakonna-, provintsikool või gümnaasium ja seejärel ülikool. Praeguse Valgevene territooriumil hakkasid tekkima Venemaa keskkoolidega sarnanevad gümnaasiumid. Venemaa valitsus püüdis valgevenelasi igati lähendada etnilistele venelastele, mis tähendas survet koolidele: nõuti, et need lõpetaks õpetamise valgevene ja poola keeles.

XX sajandi alguses avati õpetajate instituudid Vitsebskis ja Magiljovis. Esimene maailmasõda peatas nende tegevuse. 1940/1941. õppeaastal oli Valgevenes 25 ülikooli.

Praeguse haridussüsteemi järgi hõlmab koolieelne haridus kuni 6-aastaseid lapsi, keskkariduse (11 klassi) saab omandada üldhariduskoolis,

gümnaasiumis või lütseumis. Valida võib ka tehnilise kutsehariduse (kutse-lütseumis, kutsegümnaasiumis, kutsekoolis) või kesk-erihariduse (tehnikumis, kolledžis) omandamise.

Kõrgharidust antakse 43 riiklikus kõrgkoolis: nende seas on 31 ülikooli, 6 akadeemiat, 2 instituuti, 4 kõrgkolledžit. Avatud on ka 10 eraülikooli.

Kuna Valgevenes on kasutusel kaks riigikeelt, toimub õppetöö samuti nii valgevene kui ka vene keeles. 2010. aasta augusti seisuga moodustasid valgevenekeelsed koolid 53% koolide koguarvust, vene õppekeelega koole oli 44% ja kakskeelseid koole 3%. Valgevene keeles õpetatakse lapsi enamasti just väikestes külakoolides.

2003. aastal kehtestati kõigis õppeasutustes senise 5-pallise hindamis-süsteemi asemel 10-palline hindamissüsteem.

*Valgevene Presidendi Juhtimisakadeemia
(asutatud 29. jaanuaril 1991).*

*Valgevene Riiklik Ülikool
(asutatud 30. oktoobril 1921).*

Teadus

„Teadusel on meie riigis oluline roll, ja me investeerime sellesse. Valgevenel pole selliseid loodusressursse, nagu teistel riikidel; meie oleme alati pannud rõhku rahva intellektuaalsele tasemele ja inimeste töökuusele,“ on öelnud president Aleksandr Lukašenka.

Valgevene Riikliku Teaduste Akadeemia instituutides, ülikoolides, teadusliku uurimise instituutides ja konstruktoribüroodes – kokku 340 teadusasutuses – on praegu tegevad 25 000 teadlast, aspiranti ja teaduste doktorit.

Valgevene Teaduste Akadeemia asutati 1928. aasta oktoobris ja see avati pidulikult 1. jaanuaril 1929. Eriti jõudsalt hakkas teadus arenema läinud sajandi 50. aastatel. Tänapäevaks on Valgevene Riiklikust Teaduste Akadeemiast kujunenud riigi juhtiv teaduskeskus, mis teeb koostööd 40 riigi erinevate teadusasutustega.

Teadusele, majandusele ja sotsiaalsfäärile on oluline elektroonika, masinaehituse, nanotehnoloogia, põllumajanduse kõrge tase.

Teaduskeskused tegelevad mitmete riiklikku tähtsust omavate valdkondadega: olgu siinkohal nimetatud maavarade töötlemine, energeetika, info- tehnoloogia, keskkonnaseire, kosmosetehnoloogia, meditsiin.

Valgevene Riikliku Teaduste Akadeemia peakorpus Minskis.

Oluliselt on laienenud teaduste akadeemia instituutide võrk. Tunnustust väärib füüsika instituudi, loomakasvatuse instituudi, epidemioloogia ja mikrobioloogia instituudi teadustöö kõrge tase.

Informaatika Ühinenud Instituudis on aga kavas luua oma lennujuhtimis- ja kosmosekeskus.

Valgevenest on pärit kaks kosmonauti – Pjotr Klimuk ja Uladzimir Kovaljonok. Neist viimane on esimene kosmoses käinud valgevenelane. Iseisva Valgevene esimene kosmosesatelliit kandis nime Belka.

Euroopa suurimaks teaduskeskuseks omataoliste seas on Valgevene Riikliku Teaduste Akadeemia botaanikaaed. 153 hektari suurusel maa-alal kasvab ligi 10 000 maailma erinevatest kliimavõtmetest pärinevat taime-liiki ja -sorti.

Valgevenest on pärit mitmeid kuulsaid teadlasi. 1802. aastal sündinud tuntud geoloog Ignat Domeiko näiteks veetis suurema osa elust Tšiilis, kus temast sai rahvuskangelane. Ta on ära teeninud ka UNESCO tunnustuse.

1897. aastal Grodna oblastis sündinud Aleksandr Tšiševski uuris päikese ja universumi bioloogilisi mõjusid, sealhulgas päikese aktiivsust sõjatingimustes.

Olgu ka öeldud, et aegade jooksul on 14 valgevene teadlase töö hinnatud Nobeli preemia vääriliseks. Neist mitu teadlast tegutseb ka praegu; tuntuim on 2000. aasta Nobeli auhinna laureaat füüsik Žores Alfjorov.

Kultuur

Valgevene kultuur on rikas ja mitmekesine. Sealsele rahvale omane kultuurielu on välja kujunenud sajandite jooksul. Läbi aegade on tegutsenud tasemel arhitektuuri- ja kunstikoolid, loodi unikaalseid muusika- ja kirjandusteoseid. Säilinud kunstiteosed on koondunud suuremate riiklike muuseumide kogudesse. Hinnatud on klassikaline muusika ja näitekunst, mida saab kuulata ja näha arvukate teatrite ja kontserdisaalide lavadel.

Kultuurielu on mitmekesine ja uudseid lahendusi pakkuv. Igal aastal toimuvad kunsti ülevaatenäitused, nii valgevenelaste endi kui ka külaliste seas on populaarsed muusika-, teatri- ja filmifestivalid.

KIRJANDUS

Valgevene kirjanduse alla kuulub nii valgevene keeles kui ka valgevene autorite kirjutatud looming. Valgevene poeet František Boguševit on kirjutanud: „Valgevene on seal, kus elab meie keel.”

Sajandite kestel on kirjandus etendanud kultuurielus olulist osa. Valgevenemaal hoitakse au sees sealse valgustaja Eufrašinnja Polatskaja (1102–1173) mälestust.

12-aastaselt pühitseti ta nunnaks ja kogu oma elu elas ta vaeseid aidates ning kirikute ja kloostrite ehitamisel kaasa lüües. Ta oli esimene naine, kellele vene õigeusu kirik omistas pühaku staatuse. Austusväärne naine ülistas inimeste hingepuhtust ja siirast armastust, kutsus kõiki elama rahu ja harmoonias. Valgustustegevust alustas püha Eufrašinnja raamatute ümberkirjutajana. Ta suri palverännakul Jeruusalemmas.

Mälestussammas Eufrašinnja Polatskajale Valgevene Riikliku Ülikooli juures.

Kirjanik-jutlustaja Kirill Turovski (1130–1182) loomingu põhiteemaks oli inimene. Tema kirjanduslik pärand kujunes sedavõrd mahukaks, et teist sellist kirjameest kaasaegsete seast tema kõrvale ei leia.

Mälestussammas Kirill Turovskile Valgevene Riikliku Ülikooli linnakus.

Valgevene kirjanduse õitseage saabus XVI–XVII sajandil. Raamatuid hakati trükkima XVI sajandi alguses. Esimene valgevenekeelne trükitud raamat ilmus 1517. aastal, Frantsõsk Skarõna „Psaltõr”. 1486. aastal Polatskis sündinud Skarõna tõlkis valgevene keelde piibli ja andis selle välja 23 raamatuna. Valgevenelased olid Euroopas ühed esimesed, kel 1517. aastal oli kasutada trükitud piibel.

XVIII sajandi viimasel veerandil valmis esimene valgevenekeelne rahvuskomöödia. Kaetan Maraševski teos kandiski pealkirja „Komöödia”.

Rahvusraamatukogu uus hoone.

Valgevenekeelse kirjanduse areng jätkus XIX sajandi alguses. Vintsent Dunin-Martsinkevitšist sai esimene autor, kelle loomingus domineeris valgevene keel. Temalt pärineb ka esimese valgevenekeelse ooperi „Idüll” (1846) libreto.

Esimese maailmasõja ajal (1918) oli valgevene kirjanduses esikohal patriotismiteema. Riigi traagilisest ajaloost mõjutatuna oli kirjanduses rohkesti sõjatemaatikat.

Valgevene tuntumate kirjanike ja luuletajatena olgu siinkohal nimetatud Simjaon Polatski, Janka Kupala, Jakub Kolas, Maksim Bagdanovitš, Vassil Bõkav.

Valgevenes ilmub mitu kirjanduslikku perioodikaväljaannet: ajaleht LiM ning ajakirjad Polõmja, Njoman ja Malodosts.

2006. aastal avati Minskis Valgevene Rahvusraamatukogu uus hoone. Sellest omapärase arhitektuuriga, briljanti meenutavast ehitisest on kujunenud valgevenelaste rahvuslik uhkus.

KUNST

Valgevene kunst on kaunis ja mitmekesine nii stiililt kui ka žanriliselt.

Valgevene, Vene ja teiste riikide kunstnike loomingu paremik on koondatud Valgevene Riikliku Kunstimuuseumi kogudesse. Muuseumi fondis säilitatakse 24 000 väärtuslikku eksponaati.

Muuseumi fond tutvustab järjekindlalt rahvusliku kunsti traditsioone. Oluline osa selles on valgevene kunstnike loomingu sagedastel näitused. Kunstnikud Uladimir Basalõga, Mikola Buštšik, Olga Belskaja on tuntud ka väga rikkaliku loomingu poolest. Nende kõigi puhul võib kõnelda enam kui 1000 suurepärasest taiesest.

Rahvas armastab oma kunstnikke väga. Omaette nähtus valgevene kujutatavas kunstis on rahvakunstnik Mihhail Savitski ääretult omanäolise loominguuga.

Heal tasemel kunstikollektsioone säilitatakse Vitsebski ja Magiljovi oblasti kunstimuuseumis ning Polatski kunstigaleriis.

Paljudes linnakeskuste kunstigaleriides saab tutvuda kohalike kunstnike töödega.

Aastatega on kunstielu muutunud aina aktiivsemaks. Üha enam korraldatakse näitusi, tehakse koostööd välisriikide kunstnikega, suurenenud on fotokunsti ja arvutigraafika osakaal. Valgevene kunstnikud võtavad aktiivselt osa rahvusvaheliste kunstiturgude tööst. Tänu sellele on nende kunst jõudnud ka Prantsusmaale, Itaaliasse, Saksamaale, Austriasse, Suurbritanniasse, Hiinasse, USA-sse ja mujalegi.

Mihhail Savitski „Partisani Madonna”, 1967.

MUUSIKA

Valgevenelased on õigustatult uhked oma muusikakultuuri üle. Läbi aegade on püütud säilitada rahvamuusika traditsioone, samas on neid oskuslikult sobitatud nüüdisaegsete muusikastiilidega.

Tuntud ja hinnatud on mitmed muusikakollektiivid: Valgevene Vabariigi Presidendi Orkester, Valgevene Riiklik Akadeemiline Sümfooniaorkester, solistide ansambel „Klassik-avangard”, riiklik tantsuansambel, riiklik koreograafiaansambel „Horoški”, Rõgor Šõrma nimeline Riiklik Akadeemiline Kapell, Gennadi Tsitovitši nimeline Riiklik Akadeemiline Rahvakoor. Valgevene visiitkaardiks on kujunenud vokaalkvintett „Tšistõi golos” ning omaäolise stiili ja repertuaariga ansambel „Kamerata”.

Olulisel kohal on etnomuusika arendamine. Folkloori ja nüüdismuusika oskusliku sünteesimisega on maailmas tuntust võitnud etnotrio „Troitsa”. Paljudes riikides teatakse vokaal-instrumentaalansambleid „Pesnarõ” ja „Sjabrõ”.

Märkimisväärset tööd muusikakultuuri arendamisel teeb Valgevene Riiklik Sümfoonia- ja Estraadiorkester Mihhail Finbergi juhendamisel. Valgevene heliloojate Mikalai Aladau, Jevgeni Tsikotski, Anatol Bagatõrou, Jaugen Glebau, Igar Lutšanoki looming on tuntud mitmel pool maailmas.

Igal aastal leiavad Valgevenes aset erinevaid muusikažanreid esindavad festivalid. Neist tuntumad on „Valgevene muusikasügis”, „Minski kevad”, retromuusika festival „Kuldne šlaager”, „Njasviži muusad”. Olulisim muusikasündmus on kahtlemata rahvusvaheline festival „Slavjanski bazar” Vitsebskis, millest võtavad osa tuntud artistid Ukrainast, Venemaalt, Bulgaariast, Poolast, Slovakiast ja teistest Euroopa riikidest. Festivali programm on täiuslik ja mitmekülgne. Selle juurde kuuluvad ka noorte talentide võistlus ja lasteloomingu konkurss.

Magiljovis korraldatakse suviti vaimuliku muusika festivali „Magutnõ Boža”, rahvusvaheline oreelfestival „Zvanõ Sofii” toimub Sofia kirikus Polatskis.

Džässimuusikud kogunevad igal aastal festivalile „Minski džäss”. Rokkmuusikutele on mõeldud festival „Rokk-kroonimine”, kus parim rokkar pärjatakse kristalse krooniga.

2004. aastast osaleb Valgevene Eurovisiooni lauluvõistlusel. Seni parim saavutus on kuues koht, mille 2007. aastal Helsingis sai lauluga „Work Your Magic” Dmitri Koldun.

TEATER

Valgevene Riiklik Akadeemiline Suur Ooperi- ja Balletiteater.

Valgevene teatri juured peituvad väga ammustes kombetalitustes ning rahvuslikes mängudes. Kui esialgu osales neis kogu külarahvas, siis ajapikku kerkisid esile professionaalsed näitlejad – rändmuusikud ja narrid. Neid nimetati XI sajandini väga erinevalt, näiteks *gutšõ*, *pljastšõ* ('vilistajad, tantsumehed'), ja nende loomingus võis eristada draama-, muusika-, vokaalseid, tantsu-, tsirkuse-, estraadielemente – seda kuni XX sajandini.

XVI sajandi algus tähistas kooliteatrite sündi. Need teatrid tegutsesid mitmes paigas katoliku ja õigeusu õppeasutuste juures. Mõistagi oli tegu usuteemaliste lavastustega ja nende süžee valiti enamasti piiblist.

XVIII sajandil muutus teater mitmekesisemaks. Selleks ajaks olid linnades juba olemas sügis- ja suveteatrid.

XX sajandi alguses hakkas tekkima lavakunst selle sõna tõelises tähenduses. Oluline osa oli selles näitekirjanikel Karus Kaganetsil, Janka Kupalal, Jakub Kolasil. Täna sel päeval töötab Valgevenes 28 riiklikku teatrit Minskis, Gomelis, Vitsebskis, Magiljovis, Grodnas, Brestis, Babruiskis, Mazõris, Pinskis, Maladzetšnas, Slonimis.

Tuntuimaks teatriks peetakse Valgevene Riiklikku Akadeemilist Suurt Ooperi- ja Balletiteatrit. Selle lavastused on pälvunud edu nii kodu- kui ka välismaal.

Riiklik ooperi- ja balletiteater avati 25. mail 1933. aastal. Selle ajalugu algas aga 1920. aastal esimeses riiklikus draamateatris, kus trupi koosseisu kuulusid ooperisolistid, koor, balletitrupp ja väike sümfooniaorkester. Juba sel ajal mängiti muusikalisi draamalavastusi, esitati katkendeid ooperitest ja ballettidest, kõlas rahvamuusika. Tollased ooperi- ja balletitähed omandasid oma oskused Minski, Vitsebski ja Gomeli muusikakoolides, samuti 1930. aastal loodud Riiklikus Ooperi- ja Balletistudios, mida juhtis tuntud laulja Anton Bonatšitš.

Tänases Valgevenes korraldatakse suurejoonelisi teatrifestivale, millest mainekamad on Minskis toimuv „Panorama” ja Brestis aset leidev „Belaja Veža”. Samasse ritta kuulub mitu lavakunstikonkurssi. Gomelis toimuv festival „Slaavi teatrite kohtumised” on regionaalsest teatrisündmusest ammu üle kasvanud rahvusvaheliseks. Lühietendusi kantakse ette Maladzetšnas „Maladzetšnenskaja sakavitsa” festivalil. Minskis korraldatakse regulaarselt nukuteatrite festivali, samuti saab pealinnas ülevaate monoetendustest. Valgevene teatrid on toonud auhindu ka prestiižikatelt rahvusvahelistelt festivalidelt: Edinburgh`i festivalilt Suurbritannias, Shakespeare`i-nimiselt festivalilt Hispaanias, Tšehhovi-nimiselt festivalilt Venemaal ja mujalt.

Ballett „Pähkklipureja” Valgevene Riikliku Akadeemilise Suure Ooperi- ja Balletiteatri laval.

FILMIKUNST

Filmitootmine algas Valgevenes 1924. aastal – just siis loodi filmi ja fotograafia valitsus Belgoskino. 1928. aastal alustas Leningradis tööd mängufilmistuudio Nõukogude Valgevene, mis 1939. aastast tegutseb Minskis ja 1946. aastast kannab nime Belarusfilm.

Belarusfilm hõlmab mängufilmistuudiot, dokumentaalfilmistuudiot Letopis, multifilmide töötuba ning filminäitlejate teatrit.

Valgevene rahvusliku filmikunsti puhul on eelkõige põhjust rääkida väärtfilmidest. Stuudios Letopis, mis on ühtlasi staažikaim dokumentaalfilmitootja Valgevenes, valmis esimene linateos juba 1925. aastal.

Esimene mängufilm, režissöör Jurõi Tarõtši „Lesnaja böi” jõudis ekraanile 1926. aasta detsembris. Seda aega peetaksegi mängufilmistuudio sünniajaks.

Üle maailma on tuntud Valgevene animafilm. Sellesse liiki kuuluvad filmid on oma vaatajaid rõõmustanud juba 1973. aastast.

1980. aastal alustas tööd filminäitlejate teater.

Kinostuudio Belarusfilm on Ida-Euroopa juhtivaid filmitegijaid. Aastas valmib seal praegu 10–12 mängufilmi, 20–25 dokumentaalfilmi, 4–5 animafilmi.

Edukaks on kujunenud rahvusvahelised projektid – mängufilme luuakse koostöös Venemaa, Saksamaa, Iisraeli ja teiste riikide filmistuudiotega.

Traditsiooniks on saanud Minski rahvusvaheline filmifestival „Listapad”. Sellest võtavad reeglina osa ka teiste riikide tunnustatud filmitegijad.

Vaatamisväärsused

Valgevene vanimad säilinud ehitised pärinevad keskajast. Ajaloo keerdkäikudele vaatamata on oluline osa arhitektuurimälestistest suudetud siiski säilitada.

Kirikud, mõisad, lossid ja kindlused esindavad erinevaid kunstivoole ja stiile, tunda on nii Ida kui ka Lääne kultuuri mõjutusi.

MINSKI LINN JA OBLAST

Minskis on Teise maailmasõja järgsetel aastatel taastatud huvitavaid ja omanõulisi arhitektuurimälestisi. Neist tuntumad on baroki ja renessansi elemente koondav Peeter-Pauli kirik (ehitatud 1612–1620), Püha Neitsi Maarja katedraal (XVII sajandi teine pool – XVIII sajandi algus), vene stiilis Aleksander Nevski kirik (1898), Kalvari kirik (XIX sajand) ning neogootikat järgiv Püha Simeoni ja Helena kirik ehk Punane kirik (1908–1910).

Minski oblastis tasub kindlasti tutvuda Njasviži mälestistega, mille hulka kuulub Valgevenes enim tuntud vaatamisväärsus, Njasviži mõisakompleks (XVI–XIX sajandist).

Njasviži mõisakompleks.

Püha Simeoni ja Helena kirik.

Minski raekoda.

Njasviži linn asub Minskist 112 km kaugusel. XVI sajandi esimesel poolel kuulus sealne mõis Euroopa ühele rikkamale, Radzivili suguvõsale. Hoonele pandi nurgakivi 1583. aastal. Mõisat ehitati mitu korda ümber ja lõpuks kujunes sellest uhke lossikompleks.

Minski oblastis Barõssavis pakub huvi vene stiilis Ülestõusmise peakirik (1874).

BRESTI OBLAST

Bresti peamine vaatamisväärsus on kahtlemata XIX sajandi 30. aastatel ehitatud kindlus.

Tähelepanu väärib Püha Simeoni kirik (1865) ja hilist klassitsismi esindav Risti püstitamise kirik (1856).

Bresti oblastist on teada Kamjanetsi torn *Belaja Veža* (XIII sajand), barokki esindav Karal Baramei kirik Pinskis (XVIII sajand), hilise baroki näide, Pinskis asuv Butrõmovitši loss (1784–1790). Põnevad ehitised on Ružanõ asula paleekompleks (XVII–XVIII sajand) ja klassitsismi elementidega Kossava loss (XIX sajand).

Bresti kindluse väravad.

Kossava loss.

VITSEBSKI OBLAST

Vitsebski oblasti kirikud esindavad väga erinevaid arhitektuuri stiile. Säilinud on vanavene arhitektuurimälestis Paastu-Maarja kirik (XII sajandi keskpaik), barokki ja varase klassitsismi elemente esindav Kaasani kirik (1760).

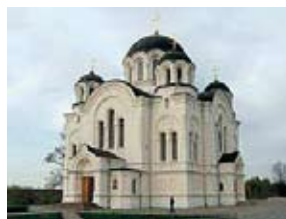
Huvitav linn on Polatsk, seal on vaatamist eriti palju. Sofia katedraali hiilgeaastad mahuvad XI–XVII sajandi vahele. See katedraal on üks kolmest püha Sofiale pühendatud vene pühakojast, teised kaks asuvad Kiievis ja Novgorodis. Arhitektuurimälestis on ehitatud aastail 1044–1066.

Sofia katedraal ...

... ja selle sisevaade.

Püha Eufraasinja kirik.

Unikaalne on Püha Eufraasinja kirik, muistse vene arhitektuuri näide aastaist 1152–1161. Selle seintel ja tornidel on säilinud imeilusad omaaegsed freskod.

Oblasti vaatamisväärsustest tasub mainida veel gootikat ja renessanssi esindavat Püha Ristija Johannese katedraali Kamai külas (1603–1606) ja neogootikas kirikut Sarja linnas (1852–1857).

GOMELI OBLAST

Rumjantsevi-Paskevitsi loss.

Gomeli lossipargi arhitektuuri-ansambli keskmeks on klassitsistlikus stiilis Rumjantsevi-Paskevitsi loss (1777–1796).

Gomeli oblastis paeluvad tähelepanu tsistertlaste ordu barokkstiilis Mazõri kirik ja klooster (1648), Püha Nikolai kirik (XIX sajandi teine pool) Petrikovi linnas ja klassitsistlik Tšatšerski raekoda (XVII).

GRODNA OBLAST

Grodnas pakub huvi vanavene arhitektuuri mälestis Pühakute Borisi ja Glebi kirik (Kaloškaja, XII sajandi teine pool), rokokoo stiilis kuningaloss (1734–1751), barokkstiilis Püha Xavieri Franciscuse kirik (XVII–XVIII sajandi lõpp) ja barokne frantsisakaanlaste klooster (XVIII sajand).

Mirski mõisaansambel.

Grodna oblastis on säilinud mitu mõisat. Neist tuntuimad on 2000. aastal UNESCO nimistusse lisatud Mirski mõis. Erinevate arhitektuuristiilide õnnestunud kooslus teeb sellest Euroopa ühe huvipakkuvama mõisa.

MAGILJOVI OBLAST

lidsel linna Magiljovi mälestiste hulgas köidavad tähelepanu barokkstiilis Püha Nikolai kirik (1669–1772), Püha Stanislavi katedraal (1738–1752), klassitsistlik piiskopiloss (1780. aastad) ja Magiljovi raekoda (XVII–XX).

Magiljovi oblastis on hästi säilinud klassitsistlik Šklovi raekoda (XVIII sajandi lõpp), puitarhitektuuri hea näide Püha Kolmainu kirik Bõhhavis (XIX sajandi keskpaik), Bõhhavi sünagoog ja mõis, Babruiski kindlus, klassitsistlik Žilitši loss (1830).

Magiljovi raekoda.

Žilitši loss.

Sport

Valgevenes osutatakse spordile ja kehakultuurile rohkesti tähelepanu. Seda kinnitavad ka kõrged sportlikud saavutused.

Riigis hoolitsetakse selle eest, et võimalikult paljudel inimestel oleks võimalus tegelda spordiga. Viljeldakse 132 spordiala ja rajatud on enam kui 25 000 kehakultuuri- ja spordiobjekti.

Arvestataval tasemel on tippspordlaste ettevalmistamine. Valgevenes on kolm olümpiakeskust – Staikis, Raubit is ja Ratomkas. Raubitši keskust peetakse maailma laskesuusatamise üheks mekaks, mäesuusatajate seas on hinnas Silitšõ ja Lagoiski keskus. 2009. aasta alguses avati rohkeid sportimisvõimalusi pakkuv Minsk-Arena kompleks, mis hõlmab uisustadioni ja 15 000-kohalist jäähalli. Spordikoolide tegevus on suuresti suunatud tulevaste olümpiakuulsuste ettevalmistamisele.

280 Valgevenest pärit sportlast on tulnud erinevatel spordialadel maailma- või Euroopa meistriks. Olümpiamängudel on samuti tubliit esinetud: olümpiamedali on koju toonud 68 valgevenelast.

Esmakordselt osalesid valgevenelased 1952. aasta Helsingi olümpiamängudel NSV Liidu koondise koosseisus. Iseseisva riigina võistles Valgevene esmakordselt 1994. aasta taliolümpial Lillehammeris, ja kohe saadi ka kaks hõbemedalit.

Sellistel olümpiarõngastel on jäädvustatud Valgevene olümpiavõitjate nimed. Rahvusvahelises projektis „Sõpruskoolid” (Eesti–Valgevene) osaleja Rudi Palm räägib oma sõbrast, olümpiavõitjast vehklemises Aleksandr Romankovist.

2008. aasta Pekingi olümpiamängudel sai Valgevene aga koguni 19 medalit, neist 4 kulda ja 5 hõbedat. Kõige edukamad oldi nii raske- kui ka kergejõustikus ja kanuusõudmises. 204 riigi seas saadi 16. koht ja kuldmedalite poolest 13. koht. 2010. aastal kujunes rahvusmeeskonnale edukaks osavõtt XXI taliolümpiamängudest Vancouveris, kus võideti nii kuld-, hõbe- kui ka pronksmedaleid.

Esimeseks olümpiavõitjaks sai Valgevene sportlastest sportvõimleja Aleksei Grišin, hõbe- ja pronksmedal kuulusid laskesuusatajatele.

Valgevene invasportlased on edukalt osalenud paraolümpial. 2008. aastal toodi Pekingist ära koguni 13 medalit, neist 5 kulda. Tali-paraolümpial Vancouveris võideti 2 kuld- ja 7 pronksmedalit.

Usk

Valgevene paikneb ajalooliselt eri kultuuride ja maailmavaadete ristumiskohas. Mitmeid sajandeid on see maa olnud valla sõdadele, sinna on asunud elama paljude rahvuste esindajad. Tänapäevalgi on Valgevene koduks venelastele ja tatarlastele, juutidele ja prantslastele, sakslastele ja paljudele teistele. Nagu juba eespool öeldud – just seda asjaolu peetaksegi valgevenelaste tolerantsuse aluseks: nad oskavad mõista ja hinnata erineva usutunnistuse, traditsioonide ja kultuuriga rahvaid.

Valgevenes puuduvad etnilised ja usulised konfliktid, seal eksisteerivad rahumeelselt koos õigeusk ja katoliiklus, samuti judaism.

Enamik usklikest valgevenelastest on kristlased: õigeusklikud, katoliiklased, uniaadid ja protestandid. Uniaadi kirik ühendab endas nii katoliiklikke kui ka õigeusu traditsioone ja on seega täiesti omalaadne nähtus. Õigeusk levis Valgevene territooriumile X sajandil: esimene, Polatski piiskopkond loodi 992. aastal. Katoliiklusest võib sealmail kõnelda XIV sajandi lõpust. Protestantluse, luterluse ja kalvinismi algusaastad on XVI sajandis. Jудаismi järgijaid elas sealmail juba IX–XIII sajandil. Islam levis Valgevenes XIV–XVI sajandil.

Püha Eufrosinnja rist.

Tänapäeval peab end usklikuks 58,9% riigi elanikkonnast. Neist 82,5% on seotud vene õigeusu kirikuga ja 12% roomakatoliku kirikuga. Umbes 4% on omaks võtnud islami, aga ka hinduismi ning krišnaismi, 2% on protestandid, samuti on veel vanausulisi.

Riigis on registreeritud 61 religiooset ja 3 kloostrikogukonda, tegutseb 3218 usuorganisatsiooni – usulist ühendust, kloostrit, vennaskonda, haridus-asutust. Uskliike arv suureneb iga aastaga, loodud on uusi pühakodasid. Kasvutendentsi näitab ka usulist haridust andvate õppeasutuste võrk.

Uskumused ja kombed

Häid jõule!

lidsetel aegadel uskusid valgevenelased, et nende kõrval elavad erinevad jumalad. Nendelt paluti abi põllutöödel, kala püüdes ja jahti pidades. Oldi kindlad, et metsas peremehetseb Ljasun, kodus aga Damavik. Kui õhtul laskus maapinnale udu, arvati, et Vadzjanik on jõel süüdanud lõkke ja ajab roheline habemega suitsu laiali ... Esivanemad olid ka kindlad, et rukkipõllul peidab end pika habemega taadike Žõtsen. Ja et temal on kombeks viljapead laisa inimese juurest tööka juurde toimetada.

Valgevene traditsioonilistes pühades võib täheldada muistse slaavi usundi jälgi, mis on omakorda tugevalt seotud ristiusuga.

Paljudes peredes peetakse lugu kiriku-pühadest ja jälgitakse näiteks paastuaegu. Olulisimad pühad on jõulud ja lihavõtted.

Kõiki ristiusu pühi tähistatakse kaks korda: katoliku ja õigeusu kiriku ehk vana ja uue kalendri järgi.

Lisaks n-õ ametlikele pühadele on populaarsed ka rahvakalendri pühad.

Kupalje

Kupalje on suvine püha, mis sarnaneb eestlaste jaanipäevaga.

Kupalskaja on aga aasta lühim ja kauneim, 6. ja 7. juuli vahele jääv öö.

Pidustustega kaasnevad laulud ja ringmängud ning mis kõige tähtsam – iidsetest aegadest pärinevate rahvakommete täitmine.

Uskumuse kohaselt puhkeb *kupalskaja*’l õide sõnajalg ja inimene, kes sõnajalaõie leiab, püsib elu lõpuni noor ja õnnelik. Samuti saab ta teada, mis teda tulevikus ees ootab. Noored suunduvad sel ööl metsa lootuses leida imeõit, sest see õpetab neid mõistma loomade ja lindude keelt. Tütarlapsed punuvad pärgi ja asetavad need jõevette. Mõte on lihtne: kui mõni noormees neiu pärja kinni püüab, saab temast neiu tulevane kaasa. Seega on meheleminek kindel ja edaspidine saatus otsustatud.

Kupalskaja’ga käivad alati kaasas üle lõkke hüppamine ja ujumine. Nende rituaalide täitmine aitab eemal hoida kurjad vaimud.

Head kupalje’!

Maslenitsa

Maslenitsa on talve ärasaatmise ja kevade vastuvõtmise püha, mida tähistatakse kevadisel pööripäeval. Talv on läbi ja jumal Dažd (Päikese valitseja) tähistab võitu kurja nõiamoori Morana (külma ja pimeduse jumalanna) üle.

Maslenitsa paneb inimesed kogu hingest lõbutsema, tavaks on korraldada rahvarohkeid pidustusi, mille juurde kuuluvad rahvamuusika ja tantsud. Sel päeval panevad peolised kindlasti selga rahvarõivad.

Maslenitsa pidustused Ozertsja külas.

Traditsiooniks on küpsetada pannkooke, mis oma kujult meenutavad päikest. Põletatakse ka *Maslenitsa* topiseid – sel moel saadakse lahti kurjast nõiamoorist Moranast.

Verbnoe voskresene

See ristiusu püha on muutunud väga populaarseks just viimastel aastatel.

Verbnoe voskresene't ('oksa pühitsemine') tähistatakse nädal enne lihavõtteid pühapäeval.

Inimesed võtavad kirikusse minnes kaasa pajuoksa, et pühitseda seda püha veega. Õigeusu kristlastel on kombeks säilitada pühitsetud pajuoksi aastaringiselt, nendega kaunistatakse majas olevaid ikoone.

Vanasti arvati, et pajul ja pajuurbadel on tervendav jõud. Korraga tuli ära süüa 9 pajuurba, see pidi eemal hoidma palaviku ja ohatise. Pühitsetud pajuurbi soovitati kindlasti süüa viljatutel naistel, see andis lootust emaks saada. Samuti pandi pajuoksi haigete laste vannivette.

Samas peeti paju istutamist aga halvaks endeks. Levinud oli ütlemine: „Kes paju istutab, see iseendale raudlabida valmistab.”

Jablotšnõi Spas

Head Jablotšnõi Spas'i püha!

Seda püha tähistatakse 19. augustil. Nime- tus on tulnud saagijumal Spasi nimest. Alg- selt peeti mitmeid Spasiga seotud püha- sid: näiteks seene-, leiva-, marjapüha. Neist tuntumad olid kolm püha: Mee Spas, Pähkli Spas ja kõige tähtsam – Õuna Spas (*Jablotšnõi Spas*).

Seda püha tähistati vanasti kindlasti igal aastal: keedeti õunamoosi, valmis- tati õunapirukaid, pakuti üksteisele õunu. Päeva lõpul koguneti aga põllule ja saa- deti lauldes ära suve. Nimelt arvati, et pärast seda püha hakkab suvi tasapisi oma õigusi üle andma sügisele.

Eriliseks traditsiooniks kujunes sel päe- val aga valminud puuviljasaagi õnnista- mine püha veega. Inimesed uskusid, et kui pühitsetud õuna süüa ja samal ajal midagi soovida, täitub soov kindlasti.

Samuti oli levinud arvamus, et sellest päevast oleneb, milline tuleb jaanuar.

Dažinki

Selle ammustest aegadest pärineva pühaga tähistati viljakoristuse lõpetamist. Varasematel aastatel tänati põlluvaime leiva eest erinevate kombetalitustega. 1996. aastast on *dažinki* aga muutunud suurejooneliseks rahvakultuuri ürituseks, millest võtavad osa tuntud artistid, lauldakse rahvalaule, oma kunsti demonstreerivad käsitöömeistrid. Omanäoline festival-laat toimub igal aastal septembris.

Veel rahvuslikest pidustustest

Muistsete rahvuslike pidustuste maailma on võimalus sisse elada Valgevene Riiklikus Rahvaarhitektuuri ja Kultuuri Muuseumis, mis asub nelja kilomeetri kaugusel Minskist, Ozertsja küla lähistel. Ainulaadne paik on ka Minskist 40 kilomeetri kaugusel asuv rahvusliku käsitöö muuseum Dudutki. Seal on võimalik tutvuda XIX sajandi Valgevene külaeluga, proovida oma oskusi rahvuslikus käsitöös: näiteks võib soovi korral meisterdada hobuseraua või valmis teha savipoti. Vanaaegses küpsetuskojas saab maitsta värskelt küpsetatud rukkileiba, võikojas pakutakse võid ja juustu, samuti on koht samagonni proovimiseks. Kui aga keegi soovib korraldada muistsete rituaalide ja mängudega pulmapidu, on olemas seegi võimalus.

Viimastel aastatel on Valgevenes hoogu võtnud rüütli liikumine. Rüütliklubides saab tutvuda esivanemate rõivastuse ja relvadega. Traditsiooniks on kujunenud iga aasta aprillis Minskis aset leidev rüütli festival „Belõi zamok”. Pealtvaatajail avaneb seal võimalus osaleda mitme sajandi tagustes sündmustes: hobustega peetavates võitlustes ja lossi ründamises. Nautida saab ajaloo hõngulist muusikat, kaunite daamide tantsu ja keskaegseid teatrietendusi.

1994. aastast korraldatakse kirjavara päeva. Sellega avaldatakse austust tuntud haritlastele Eufraasinnja Polatskajale, Kirill Turovskile, Frantsõsk Skarõnale ja teistele. Kirjavara päev toimub igal aastal ise linnas: sel moel saavad sellest osa võimalikult paljud inimesed. Septembris kogunevad aga Valgevene Hariduskeskusesse kirjanikud ja luuletajad ka teistest riikidest: Venemaalt, Ukrainast, Poolast, Serbiast, Bulgaariast.

Tänu valgevene kaunile omalaadsele muusikale saab Vitsebski oblasti Postava linnas 1992. aastast teoks iga-aastane rahvamuusikafestival „Zvinjat tsõmbalõ i garmonik”. 1996. aastast on festival rahvusvaheline. Lisaks Valgevene Riiklikule Akadeemilisele Rahvusorkestrile, Gennadi Tsitovitši nimelisele Riiklikule Akadeemilisele Rahvakoorile ja Valgevene Riiklikule Tantsuansambliile astuvad seal üles Leedu, Läti, Eesti, Poola, Moldova, Ukraina, Venemaa rahvakunstikollektiivid.

Rahvustoidud

RAHVUSKÖÖK

Isuäratav lihavõttesai.

Valgevenelaste arvates on maitstva toidu peamine eesmärk teha inimesi õnnelikuks. Niisiis on kokkadele õnne retseptid väga hästi teada.

Valgevene rahvusköök on sajandite kestel mitmesuguste mõjutuste tõttu jõudsalt arenenud. Traditsiooniliste toitade hulka kuuluvad *karavai* – pulmas pakutav suur ümmargune leivapäts, värvitud munad, saiakesed ja vorstid lihavõttepühadel, *kutja* ehk tangupuder, pannkoogid ja kissellid peielaul, *babina* ehk risti-

vanaema puder ristsetel, pannkoogid vastlapäeval, *kulaga* jaanipäeval.

Kuigi Valgevene kööki esindavad sealih, pekk, loomaliha, linnuliha, kala, seened, piim ja piimatooted, peetakse põhitoiduaineks kartulit ja sellest valmistatud roogi. See on ka põhjus, miks valgevenelasi nimetatakse mõnikord *bulbašš*'ideks – kartuliarmastajateks. Kartulist ehk teisest leivast valmistatakse enam kui 1000 rooga. Kartulit pakutakse kõikjal nii praetult, keedetult kui ka hautatult, sellest valmistatakse põhiroad ja garneeringud. Öeldakse, et Valgevene meistrite valmistatud kartuliroad maitsevad hästi ainult kodus; mujal valmistatud söögid pole nendega võrreldavad. Põhjus on lihtne – õige kartul peab olema kasvatatud Valgevenes.

Oluline koht on Valgevene köögis sealihal. Külades on tänaseni säilinud traditsioon, mille kohaselt talvel tapetakse *koljada* päevaks siga ning lihast valmistatakse vorsti ja vähesuitsetatud sinki ehk *vjandlina*'t, tehakse soolapekki ja *polendvitsa*'t – kuivatatud soolaliha. Armastatud liharoog on *studen*, mis sarnaneb Eestis valmistatava süldiga. Keedetud liha valatakse üle maitserohelisega maitsestatud spetsiaalse vedelikuga. Seejärel lastakse sel tarretuda ning pakutakse külmalt.

Vanasti oli Valgevene köögile iseloomulik loomade ja kodulindude liha soolamine – niiviisi valmis *solonina*. Eriti hinnatud olid maost ja udarast valmistatud road.

Väga peetakse lugu seentest – eriti puravikest, mis on koos kartuli ja hapukoorega hautatud spetsiaalsetes savipotikestes. Levinud toidud on seenesoust ja marineeritud seened.

Valgevene köögi eripära rõhutavad road on *draniki*'d, *koldunõ*'d, *matšanka*'d seentega, *babka* pekikuubikutega, kartuližarjenka seentega, keedetud oad küüslaugu ja linaseemneõliga.

Suppide valik on samuti mitmekesine. Suvel on väga populaarne *holodnik* – juurviljasupp, mida pakutakse külmalt maitserohelise ja hapukoorega. Väga toitvaks ja maitsvaks peetakse *veretšjaka*'t – suppi, mille valmistamise põhikomponendiks on pekk. Valgevene borši eripära peitub aga selles, et peet keedetakse eelnevalt pehmeks ja kapsast supile ei lisata.

Traditsioonilisteks jookideks on kali, *medovuhha*, *krupnik* ja *krambambulja*. Valgevene kali valmistatakse kasemahlast, maitseks lisatakse leivakoorikut. *Medovuhha* on mee baasil valmistatud vähese alkoholisisaldusega jook. *Krupnik* valmistatakse spetsiaalsetest taimedest ja meenastoikast. Seda alkoholi sisaldavat jooki pakutakse soojendatult. *Krambambulja*'t valmistatakse pidulikeks puhkudeks. See on vürtsidest segatud kange jook, kus alkoholisisaldus võib varieeruda. *Krambambulja* on umbes 200 aastat vana aadlike jook.

Parim maitseaine igale valgevene toidule on aga „Smatšna estsi!” (*Смачна есці* – 'Head isu!').

DRANIKI'D (KARTULIPANNKOOGID) HAPUKOOREGA

1 kilo kartulit, 1 keskmine sibul,
1 muna, 2 spl nisujahu, soola, ¼ kl
toiduõli, ½ kl hapukoort.

Kartul ja sibul kooritakse, riivatakse peene riiviga ning kausis pigistatakse neist välja veidi mahla. Lisatakse jahu, sool ning segatakse tainas. Õli kuumutatakse pannil, seejärel tõstetakse pannile tainast supilusikaga moodustatud väikseid pannkooke. Koogikesi praetakse keskmisel

tulel 2–3 minutit, kuni need on mõlemalt poolt kuldpruunid.

Serveeritakse kuumalt hapukoorega. Hapukoore kõrvale võib pakkuda hõõrutud pohli suhkruga.

TÄIDETUD MAKSA GOMELI MOODI

½ kilo loomamaksa, 50 grammi pekki, 2 keskmist sibulat, 1 keskmine porgand, 1 petersellijuur, 3–4 spl toiduõli, soola, jahvatatud musta pipart, 2 spl nisujahu.

Maks pestakse, eemaldatakse kile ja nahatükid ning lõigatakse umbes 1,5 cm paksusteks viiludeks. Pekk haamerdatakse 0,5 mm paksuseks ja lõigatakse nii, et igale maksaviilule jaguks üks pekiviil. Porgand, petersellijuur ja sibul kooritakse, 1 sibul hakitakse peeneks.

Pannil aetakse kuumaks 1 spl toiduõli ning praetakse hakitud sibul selles kuldpruuniks. Igale maksaviilule asetatakse pekiviil, kiht praetud sibulat, puistatakse soola ja pipart ning keeratakse rulli. Iga rull seotakse toiduniidiga ja keeratakse jahus.

Seejärel kuumutatakse pannil ülejäänud toiduõli ning praetakse maksarulle 2–3 minutit. Siis laotakse rullid potti. Pott täidetakse veega nii, et rullid oleksid poolenisti vees. Lisatakse tervelt sibul, porgand ja petersellijuur ning hautatakse kaane all valmimiseni (umbes 30 minutit).

Valmis rullid jahutatakse pressi all, lõigatakse viiludeks ja serveeritakse.

Maksa- ja pekikihi võib ka ära vahetada (nii, et maks jääks peale), siis tuleb rull mahlasem ja värvus kuldne.

GARBUZOK (KÕRVITSASUPP)

500 g kõrvitsat, 1 keskmine sibul, 5–7 rohelist sellerioksa, 50 g tilli, 50 g peterselli, 2 kl vett, 1 kl petti, soola, 1 spl toiduõli, 100 g searasva, näpuotsaga köömneid.

Kõrvits pestakse, kooritakse ning lõigatakse kuubikuteks. Sibul kooritakse ja hakitakse peeneks. Maitseroheline hakitakse samuti. Seejärel

asetatakse kõrvitsakuubikud potti, valatakse neile peale vesi ja pett, lisatakse maitse järgi soola ja keedetakse keskmisel tulel 20–30 minutit.

Õli kuumutatakse pannil ning sibul praetakse läbipaistvaks. Searasv hõõrutakse üle köömnetega.

Viis minutit enne supi valmimist lisatakse hakitud seller, läbipaistvaks praetud sibul ja köömnetega hõõrutud searasv, segatakse.

Suppi serveeritakse kuumalt, peale puistatakse maitserohelist.

MAGUSAD KLJOTSKI'D (KLIMBID) VAARIKAKISSELLIGA

*3 muna, 10–12 metsapähklit,
2–3 spl mannat, 1½ spl suhkurt,
½ kl piima või koort, 4 klaasi
vaarikakisselli.*

Munavalge eraldatakse kollasest. Pähklid jahvatatakse. Munakollane vahustatakse koos suhkruga, lisatakse pähklipuru ning segatakse elastseks massiks. Lisatakse piim või koor ja segatakse. Siis lisatakse manna, segatakse ja hoitakse 15–20 minutit jahedas, et manna paisuks. Munavalge vahustatakse kõvaks vahuks, lisatakse tainale ning segatakse. Potis lastakse vesi keema ning raputatakse veidi soola. Supilusikaga tainast vette tõstes moodustatakse klimbid ja lastakse neil vees keeda seni, kuni klimbid tõusevad pinnale. Seejärel tõstetakse klimbid pilaali ja pakutakse koos vaarikakisselliga.

Vaarikakisselli tarbeks hõõrutakse 1 klaas marju läbi sõela. Potti valatakse 1 liiter vett ja lisatakse 1½ klaasi suhkrut, seejärel pannakse pott tulele. 4 spl tärklis lahjendatakse väheses vees. Kui segu hakkab potis keema, lisatakse segades hõõrutud marjad ja tärklis. Kissell lastakse keema ning tõstetakse tulelt.

Valgevenelased maailmas

Mitmesugustest ajalooksündmustest tingituna – sõjad, riigipiiri muutumine, usuga seotud küsimused – elab ligi 3 miljonit valgevenelast ajaloolisest kodumaast eemal.

Kõige rohkem on valgevenelasi asunud Venemaale – umbes 815 000. USA-s on end sisse seadnud umbes 500 000, Ukrainas 275 000, Poolas 50 000, Kanadas 100 000, Lätis 80 000, Leedus 45 000 ja Eestis 20 000 valgevenelast. Rohkesti valgevenelasi elab ka Tšehhis, Argentinas, Prantsusmaal, Belgias, Saksamaal, Suurbritannias, Brasiilias – kokku enam kui 20 riigis.

Valgevenelased Eestis

Valgevenelaste ja eestlaste esivanemate sidemed ulatuvad kaugesse keskaega. Leedu suurvürstiriigi päevist pärinevatel andmetel elanud Eesti territooriumil siis 272 valgevenelast. Aastail 1896–1918 õppis Tartu ülikoolis 245 valgevene tudengit. Rohkesti valgevenelasi saabus siia 1940. aastal pärast Eesti lülitamist Nõukogude Liidu koosseisu. 1989. aastal elas Eestis 27 700 valgevenelast. Eesti ja Valgevene taasiseseisvumise järel otsustas suur osa valgevenelasi siit lahkuda. 6. aprillil 1992 kehtestati Valgevene Vabariigi ja Eesti Vabariigi vahel diplomaatilised suhted. 1994. aasta märtsis alustas Tallinnas tööd Valgevene Peakonsulaat. 2010. aasta aprillist on Eestis avatud Valgevene Suursaatkond.

2000. aasta andmetel elas Eestis 21 125 valgevenelast.

1990. aastast sai siinmail alguse liikumine valgevene rahvuslike traditsioonide ja keele säilitamiseks. 1989. aastal loodi Kohtla-Järvel esimene valgevenelaste ühing, 1991. aastal hakkas Jõhvis tegutsema veel üks organisatsioon – Ida-Virumaa Valgevene Kultuuriselts BEZ. 1995. aas-

tal alustas aktiivset tegevust Valgevene Kultuurikeskus Batkavštšina ('isamaa'). Selle tegutsemisajal asutati kultuuriinstituut. Tänu selle kaasabile said paljud Eestis elavad valgevenelased minna õppima Valgevene ülikoolidesse. 15 aasta jooksul edastas Raadio 4 valgevenekeelset saadet „Batkavštšina”.

28. juunil 2001 loodi Eestimaa Valgevenelaste Assotsiatsioon (EVA). Selle ülesandeks on eelkõige koordineerida Eesti erinevate valgevene organisatsioonide tegevust, samuti hoida sidet Valgevenemaaga ning valgevene seltsidega teistes riikides. EVA esinaine on Niina Savinova.

EVA esimees Niina Savinova.

EVA koosseisu kuulub praegu kuus ühendust: Eesti-Valgevene Kultuuriselts Spadtsõna (Narva), Mittetulundusühing Muusikateatri-studio Alesja (Tallinn), Valgevene Kultuuriühing JALINKA (Maardu), Öppe- ja Arengukeskus EVA-Studiorum, Valgevene Kultuuri Ühing Krõnitsa (Sillamäe) ja Valgevene Kultuuri Selts FEST (Tallinn).

Lisaks neile tegutseb Eestis aktiivselt teisigi valgevene organisatioone: Narva Valgevene Selts SJABRÕ, Valgevene Kultuurihariduslik mittetulundusühing Lad (Pärnu), Ida-Virumaa Valgevene Kultuuriselts BEZ (Jõhvi) ja Valgevene Kultuuriühing Ljos (Tallinn). Kõigi nimetatud ühenduste eesmärk on rahvusliku identiteedi ja oma rahva kultuuripärandi säilitamine, sidemete hoidmine ajaloolise kodumaaga ja muidugi integreerumine Eesti ühiskonda.

Koostöös teiste kultuuriseltsidega peab EVA tähtsaks Valgevene eluolu ja tavade tutvustamist Eestis.

Siin elavatel valgevenelastel on kujunenud traditsiooniks iga-aastane üritustesari „Spatkanne”, mille raames kohtuvad eesti valgevenelased oma ajaloolise kodumaa rahvamuusikakollektiividega (Krupitskie muzõki, Ternitsa) ning tuntud artistide ja ansamblitega (Pesnjarõ, Sjabrõ, Verassõ, Väike teater, Valgevene sümfooniaorkester). Samuti saavad omavahel ikka ja jälle kokku Eesti erinevais paigus elavad valgevenelased. Kevadet võtavad valgevenelased vastu *gukanne vjasnõ* pidustustega, suve alguse juurde kulub kindlalt *kupalje*. Pidulikule talvisele *koljada*’le koguneb nii noori kui ka vanemaid inimesi – eestlasi ja valgevenelasi, lauljaid ja tantsijaid.

Igal aastal korraldab assotsiatsioon rahvusvahelist festivali „Euroopa noored talendid”, kuhu kutsutakse soliste ja muusikuid mitmelt poolt Euroopast. Tavaks on saanud kohtumised valgevene kunstnikega, aset leiavad eesti ja valgevene kunstnike ühisnäitused.

Projekti „Tuntud tundmatu Valgevene” kaudu on Eesti elanikel juba viie aasta kestel olnud võimalus tutvuda selle kauni ja huvitava maaga. Eesti Valgevenelaste Assotsiatsioon on Eestimaa Rahvuste Ühenduse liige olnud seitse aastat, sama kaua kuulutakse Euroopa Rahvusvähemuste Ühendusse.

Oma kindlad ettevõtmised on välja kujunenud kõigil siinsetel valgevenelaste ühendustel. Sillamäelased saavad igal aastal osa üritusest „Sustretši u Krõnitsõ”. Seltsil SJABRÕ on saanud tavaks tähistada valgevene kultuuri päeva koos teiste valgevene ühendustega. Seltsi BEZ folkloorirühm osaleb iga-aastaselt Postava linnas toimuval muusikafestivalil „Zvinjat tsõmbalõ i garmonik”, seda tänu sõprusidemetele sealse muusikakollektiiviga Paazerje.

2009. aasta oli valgevenelastele kodumaa-aasta. Selle tähistamiseks korraldas EVA-Studiorum eesti ja vene koolide õpilastele ja õpetajatele konkursi „Valgevene läbi eestlaste silmade”. Viimasel kahel aastal on EVA-Studiorumi esinaine Ketlin Pukk integratsiooniprojekti eestvedajana korraldanud suvelaagreid eesti, vene, valgevene ja ukraina lastele.

Eesti ja Valgevene õpetajad kohtumisel Valgevene Peakonsulaadis 2008. aastal.

Tabasalu ühisgümnaasiumi õpetaja, EVA-Studiorumi juhatuse liige ja selle raamatu autor Niina Peerna on 2006. aastast ka projekti „Sõpruskoolid” (Valgevene–Eesti) juht. Projekti eesmärgiks on tutvustada mõlema riigi ajalugu ja kultuuri. Just selle projekti raames loodi eesti koolis ka tantsuansambel Devtšjata.

1. oktoobril 2010 alustas tegevust Uladzimir Karatkevitši nimeline Tallinna Valgevene Kultuuri Pühapäevakool. Kool kuulub Valgevene Info- ja Kultuurikeskusele Eestis. Eesmärgiks on Valgevene ajaloo, keele ja kultuuri populariseerimine. Mittetulundusühingu Valgevene Uus Tee eestvõtmisel tegutseb lisaks nimetatule Valgevene Pühapäevakool. 2011. aastal avati Tallinnas Uladzimir Karatkevitši nimeline valgevene kirjanduse raamatukogu. 22. mail 2011 sai kultuuriühingu JALINKA eestvõtmisel teoks valgevene kirjakeele päev, kus arvukatele külalistele tutvustati valgevene kirjakeele ajalugu. Esinesid kultuurühingute muusikakollektiivid Jalinka, Ljanok ning Devtšjata.

2011. aasta juulis võtsid Eestis tegutsevad valgevene ansamblid Ljanok ning Muusika-teatristuudio Alesja osa „Slavjanski bazari” 20. sünnipäeva puhul toimunud rahvusvahelisest muusikafestivalist „Valgevenelased välismaal”.

Valgevene ja Eesti koostöö areneb jõudsalt ka teistes valdkondades. Loodud on head sidemed linnade vahel. Omavahel sõbrustavad Maardu ja Minski Frunzenski rajoon, Narva ja Barõssav, Sillamäe ja Mstsislav, Kohtla-Järve ja Saligorsk, Jõhvi ja Postava.

Aga just niimoodi ühist elu elades sünnibki mõistmine; arusaam sellest, mis on oluline mõlemale rahvale. Ja tekib tahtmine üksteist veelgi põhjalikumalt tundma õppida.

Kasutatud allikad

TRÜKISED

- Баранова, Ю. Беларусь. Гостеприимство без границ. Минск, 2010.
- Беларусь – наша Радзіма. Коллектив авторов. Минск, 2004.
- Буракова, А. Песни Белой Руси. Журнал «Учитель», № 1–2, 2010.
- Волах, А. Л. Малыя гарады Беларусі. Паставы. Минск, 2004.
- Голубева, Н. А. Беларускаяе замежжа. Минск, 2010.
- Древний город над Сожем. Журнал «Вокруг света в Беларусь», № 7, 2008.
- Дылейко, А. А. Беларусь. Факты, 2009. Минск, 2009.
- Минск. Коллектив авторов. Минск, 1983.
- Мищенко, В. Г. Страны Европы. Беларусь. Минск, 2006.
- Национальное агенство по туризму. Беларусь. Минск, 2007.
- Национальное агенство по туризму. Беловежская пуца. Минск, 2008.
- Национальное агенство по туризму. Замки, крепости, башни. Минск, 2008.
- Национальное агенство по туризму. Познай Беларусь. Минск, 2008.
- Петуховский, А. Кухни народов мира. Белорусская кухня. Москва, 2011.
- Раманюк, Д. Belarus, Беларусь. Минск, 2007.
- Савельева, Т. М., Еленский, Н. Г. Говорим по-русски, говорим па-беларуску. Минск, 1986.
- Сокровище нации – Беловежская пуца. Журнал «Вокруг света в Беларусь», № 9, 2009.
- Шаўлякова, І. Л., Кавалёў, В. З. Жыццяпіс роднага слова. Минск, 2007.
- Я – гражданин республики Беларусь. Коллектив авторов. Минск, 2007.
- Яленскі, М. Г. Сшытак па беларускай мове. Минск, 1995.
- Viikberg, Jüri. Eesti rahvaste raamat. Tallinn, 1999.

INTERNET

www.estonia.belembassy.org

www.president.gov.by

www.belarus.by

www.kurufin.narod.ru

www.nasb.gov.by

www.pravo.by

www.house.gov.by

www.dzietki.org

